

**RIO-TORTO, GRAÇA/ALEXANDRA RODRIGUES/
ISABEL PEREIRA / RUI PEREIRA / SILVIA RI-
BEIRO (2013): *Gramática derivacional
do Português*. Coimbra: Imprensa da
Universidade de Coimbra, 512 pp.**

Este volume, coordinado pola profesora Graça Rio-Torto, resulta da colaboración dun grupo de investigadores vencellados ó Centro de Estudos de Lingüística Geral e Aplicada (CELGA) da Universidade de Coimbra. A redacción do volume está repartida entre os varios autores: Graça Rio-Torto escribiu as aliñas 2.1 *Nomes deadjetivais*, 2.2 *Nomes denominais*, 2.4 *Nomes conversos*, 3.1 *Adjetivos denominais*, 3.2 *Adjetivos denumerais*, e Alexandra Rodrigues as aliñas 2.4 *Nomes deverbais* e 3.3 *Adjecivos deverbais*. O capítulo 7 *Composição* foi escrito por Sílvia Ribeiro e Graça Rio-Torto. Os restantes foron redactados de xeito individual:

Alexandra Rodrigues, 1 *Introdução*; Rui Pereira, 4 *Formação de verbos*; Graça Rio-Torto, 5. *Formação de advérbios em -mente*, 6 *Prefixação* e 8 *Formação de avaliativos*; M. Isabel Pires Pereira, 9 *Processos de construção não concatenativa*. A pesar desta diversidade na distribución do traballo, o volume resulta homoxéneo e unitario no seu estilo e orientación teórica.

Nótese que o libro trata só da morfoloxía léxica (formación de palabras por medio da derivación e da composición) e non de morfoloxía flexiva (creación de formas de palabra correspondentes a palabras morfosintácticas, lexemas coas propiedades morfosintácticas especificadas). Porén, non contén só listaxes de morfemas ou os procesos formais asociados; máis ben, ocupan unha boa cantidade de páxinas iluminadoras nos diferentes capítulos do libro a análise das restricións combinatorias semánticas, fonolóxicas, sintácticas dos afixos; as descricións do resultado dos procesos de formación de palabras na representación conceptual das unidades (incluída a estrutura argumental), na representación morfosintáctica (as propiedades morfosintácticas inherentes) e na representación morfolóxica (índices temáticos).

Na *Introdução* preséntase o marco teórico, así coma os conceptos fundamentais que se van usar. Este extenso capítulo constitúe unha completa e abreviada introdución a unha morfoloxía de orientación xenerativa sintagmática (baseada no morfema), e non paradigmática (baseada na palabra). Considéranse os afixos entradas léxicas con trazos de subcategorización que introducen propiedades morfolóxicas, morfosintácticas, sintácticas e semánticas.

Resultan interesantes as reflexións sobre a vogal temática, pois non se atribúe a este formativo capacidade transcategorizadora, o que ten repercusións á hora de explicar formacións verbais prefixadas coma *embarcar* ou *avellar*. Fronte ós usos tradicionais do termo (polo menos na lingüística galega e na española), tamén resulta interesante a distinción entre *radicais simples* (*vell-*) e *radicais complexos* (*envelhecimento-*); este uso supera unha insuficiencia terminolóxica á hora de referirse á unidade formada por unha raíz básica máis os seus afixos derivativos, de modo que no verbo *escravizar* o *-i-* do sufixo *-iz-* actúa en *escraviz-* coma unha vogal radical a efectos de acentua-

ción (con formas rizotónicas coma *escravizo*, *escravizas*; e formas arrizotónicas, coma *escravizamos*), a pesar de non aparecer no radical básico *escrav-*. Tamén é de interese a noción de *palabras complexas non derivadas* para formas coma *concibir/recibir*, *conferir/referir*, *competir/repetir*, *conducir/reducir*, en que podemos observar a presenza de constituintes (*con-*, *re-*, *-cib-*, *-fer-*, *-pet-*, *-duc-*), pero non podemos achegarlles un significado; son complexas por teren estrutura (formada por afixos e raíces simples), pero non derivadas porque non as constrúen procesos produtivos nesta etapa histórica da lingua (como si o son as palabras complexas derivadas *caseiro*, *encadernación*, *refacer*); nótese que aparentemente esta autora presupón que as palabras complexas derivadas son formadas no uso, sobre a marcha, e non están almacenadas. Presenta un uso que me parece estraño do concepto *infixo*: no uso tradicional, un infixo é un afixo que se introduce dentro do radical simple (lat. *rump-o* 'rompo' vs. *rup-i* 'rompín'); para Rodrigues é un afixo que se suma á beira dun radical de xeito que conforma con el un radical complexo que non aparece como palabra autónoma: en portugués existen os sufixos *-arr* e *-ão* e o radical *zang-*; na palabra *zangarrão* aparecen combinados, de xeito que *-ão* se liga a *zangarr-* (formado á súa vez por *zang+arr*), que non existe de xeito autónomo, o que transforma *-arr* en infixo (na terminoloxía de Rodrigues).

A seguir desta introdución, aparecen os capítulos en que se acomete propiamente esta *gramática derivacional do portugués*. En primeiro lugar, no capítulo 2 a formación de substantivos a partir de: adxectivos, mediante sufixos (2.1); outros substantivos, mediante sufixos (2.2); adxectivos, por conversión (2.3); verbos, mediante sufixos (2.4); verbos, por conversión. A seguir (capítulo 3), cunha estrutura similar, a formación de adxectivos: denominais (3.1), denumerais (3.2), deverbais (3.3; inclúe adxectivos convertidos do radical, do tema e do participio pasado). O capítulo 4 trata da formación de verbos, incluíndo información sobre a estrutura argumental, verbos creados por conversión, por parasíntese, derivación transcategorizadora cos prefixos *a-*, *en-* e *es-*, derivación isocategorizadora con prefixos, etc. Todos tres capítulos inclúen reflexións sobre os contidos semánticos e listados exhaustivos de afixos. Debido ás súas especificidades, a formación de

adverbios en *-mente* e a derivación avaliativa merecen cadanseu capítulo: 5 para os sufixos en *-mente* e 8 para a derivación avaliativa. Esta é unha ordenación estraña, pois quedan no medio os capítulos 6, sobre a prefixación, e 7, sobre a composición. Canto ó capítulo 6, é completo e inclúe reflexións sobre as fronteiras entre afixación e composición, as propiedades léxico-semánticas dos prefixos e unha extensa descrición dos usos da prefixación (negación, movemento, avaliación, cuantificación etc.). O capítulo 7 dedícase a explicar extensamente a composición: establece tres tipos de compostos, segundo a posibilidade de uso dos constituíntes como palabras illadas e segundo se se adecúan ou non ás regras da sintaxe (compostos morfolóxicos, compostos morfosintácticos e compostos sintácticos); coméntase a presenza de interfixos, as relacións sintácticas entre os membros do composto, o problema da oposición entre compostos endocéntricos e exocéntricos, os diferentes sistemas de flexión, etc. Como xa dixen, o capítulo 8 dedícase á derivación avaliativa, tanto por sufixación coma por prefixación. Finalmente, o capítulo 9 versa sobre a morfoloxía non concatenativa, i.e., aquela que non inclúe a adxunción de morfemas, e que conceptualizamos como máis periférica (tanto por pouco frecuente na morfoloxía do portugués ou do galego, como polo tipo de procesos envoltos): cruzamento vocabular (*portunhol* < *português* + *espanhol*, *burrocrata* < *burro* + *burocrata*), truncación (*foto* < *fotografía*, *proleta* < *proletário*), reduplicación (*titio* < *tio*, *papai* < *pai*) e siglación e acronimia (ONU, SIDA, IVA); a pesar da rareza destes fenómenos, o capítulo dá conta cumprida das súas propiedades formais, botando man das estruturas prosódicas e segmentais implicadas.

Como xa dixen, resulta estraña a ordenación dos capítulos dos adverbios derivados en *-mente* e, sobre todo, a da morfoloxía avaliativa. Dado que a morfoloxía avaliativa se produce fundamentalmente por prefixación e por sufixación, outra solución posible sería integrar a prefixación avaliativa na descrición dos prefixos e a sufixación avaliativa na dos sufixos. Desde un punto de vista morfolóxico, parece que a sufixación é sempre sufixación, sexa flexiva, derivativa transcategorial ou avaliativa; o mesmo vale para a prefixación (coa salvidade de que en portugués non hai prefixación flexiva). Isto traería como consecuencia, claro está,

que a avaliación debería buscarse por varios capítulos. En todo caso, paréceme (a priori) que a avaliación é un elemento semántico-pragmático, que pode realizarse por medios morfolóxicos (“O avó é velliño”) ou sintácticos (“O avó é moi vello” ou “O avó xa vai moi vello”). Ora ben, dado o peso que a descrición semántica ten no libro, resulta tamén posible agrupar a morfoloxía avaliativa nun capítulo á parte, precisamente pola súa función semántico-pragmática e polas súas especificidades.

Outra cousa que chama a atención é o propio título da obra: *Gramática derivacional do portugués...* ¿Por que *Gramática derivacional* e non *Morfología derivacional* ou, mellor, *Formação de palavras em português*? Resulta un título escuro, pois *gramática derivacional* pode entenderse coma unha gramática en sentido amplo, que inclúa a sintaxe e mesmo a fonoloxía; unha gramática que, ademais, parte de formas base/subxacentes que se van transformando por medio de regras (digamos fronte ás *gramáticas xenerativas, funcionalistas ou cognitivas non derivativas*). Realmente, encontrámonos ante unha exhaustiva descrición dos procesos de formación de palabras en portugués, algo que o título non deixa de todo claro: “A «Gramática derivacional do portugués» que aquí se apresenta visa descrever as unidades e os procesos de construção das unidades lexicais do portugués contemporáneo” (p. 21).

Para rematar, cómpre dicir que chegou este libro ás miñas mans cando tiña que preparar a materia de *Morfología galega* do *Grao de lingua e literatura galegas* ofertado pola USC. Poida que non haxa mellor maneira de avaliar un libro que ter que usalo para a docencia. A *Gramática derivacional do portugués* resultou ser unha ferramenta de enorme utilidade para preparar a materia: os contidos están ben organizados, claramente expostos, sen caer nos formalismos típicos da gramática xenerativa máis habitual, cun uso rigoroso, coherente e mesmo didáctico dos conceptos. Para o docente, resulta unha ferramenta completa para ofrecerlles ós alumnos unha visión de conxunto da formación de palabras en portugués (e en galego); para o investigador, é unha obra suxerente que motiva a reflexión sobre as análises e os conceptos expostos.

Francisco Dubert García